بسم الله الرحمن الرحيم

نحوه تسویه اعتبارات اسنادی سررسید گذشته

مؤلف
دکتر حسین قربانیان
عضو هیأت علمی دانشگاه
وکیل پایه یک دادگستری

پژوهشکدهٔ حقوق
تهران ـ ۱۴۰۴

سرشناسه	:	قربانیان، حسین، ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدیدآور	:	نحوه تسویه اعتبارات اسنادی سررسید گذشته/ مؤلف حسین قربانیان.
مشخصات نشر	:	تهران: پژوهشکده حقوقی شهر دانش، ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری	:	۲۷۷ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۴۷۵-۲۶۲-۶
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیپا
یادداشت	:	کتابنامه: ص.[۲۷۴] - ۲۷۷.
موضوع	:	اعتبار اسنادی -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	:	Documentary credit -- Law and legislation --Iran
موضوع	:	اعتبار اسنادی
موضوع	:	Documentary credit
موضوع	:	ضمانت‌نامه بانکی -- قوانین و مقررات
موضوع	:	Bank guarantee -- Law and legislation
رده‌بندی کنگره	:	K۱۰۶۰/۸
رده‌بندی دیویی	:	۳۴۱/۷۵۱
شماره کتابشناسی ملی	:	۱۰۱۲۴۴۰۲

با مراجعه به فروشگاه اینترنتی شهر دانش از مزایای خرید آنلاین و تخفیف ویژه برخوردار شوید.

https://sdil.ac.ir/shop/

عنوان: **نحوه تسویه اعتبارات اسنادی سررسید گذشته**

تالیف: **دکتر حسین قربانیان**

ناشر: پژوهشکده حقوقی شهر دانش

صفحه‌آرا و ویراستار: سودابه رسولی

طراح جلد: زهرا کریمی

نوبت چاپ: اول

تاریخ چاپ: ۱۴۰۴

شمارگان: ۵۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۷۵-۲۶۲-۶

بهاء: ۴۰۰.۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

تهران ـ خیابان کریم‌خان زند ـ خیابان سنایی ـ خیابان نهم ـ خیابان گیلان ـ پلاک ۵

کد پستی ۱۵۸۵۷۴۳۱۱۱ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۴۵۳۹ تلفن: ۸۸۸۱۱۵۸۱ نمابر: ۸۸۸۱۱۵۸۰

Website: www.sdil.ac.ir Email: publication@sdil.ac.ir

به نام خداوند جان و خرد

سخن ناشر

توسعه ادبیات حقوقی در هر کشور، نقش مهمی در پیشرفت نظام حقوقی آن کشور ایفا می‌نماید. اندیشمندان و پژوهشگران دنیای بیکران حقوق که شیفته نظم‌اند و سرباز عدالت، آموزه‌های علمی و تجربیات عملی خویش را به جامعه حقوقی عرضه می‌دارند تا بتوانند در تثبیت و تنویر نظم اجتماعی و استقرار عدالت و اصلاح و پیشرفت کشور سهیم گردند.

قانونگذار فهیم و آگاه، هیچ‌گاه در مقام تهیه پیش‌نویس و مهیا شدن جهت وضع قانون، خود را بی‌نیاز از ادبیات و دکترین حقوقی کشور و مشورت با خبرگان نخواهد یافت و هیچ‌گاه مصوبات قبلی خویش را دائمی و مصون از نقد و اصلاح قلمداد نخواهد نمود. قضات متخصص و عدالت‌پیشه نیز نقد علمی و منصفانه آرای خود را مایه تکامل و پیشرفت می‌دانند.

دانشکده‌های حقوق که به مأموریت خطیر تربیت قضات، وکلا، مشاوران حقوقی، سردفتران، پژوهشگران و اساتید حقوق و فقه همت می‌گمارند علاوه بر اینکه از آموزه‌های علمی و قضایی کشور بسیار بهره می‌برند متقابلاً رسالت مهمی در غنی‌سازی ادبیات و دکترین حقوقی کشور بر عهده دارند.

کشور ایران به‌ویژه در دو دهه اخیر پیشرفت قابل توجهی را در توسعه کمّی ادبیات حقوقی کشور شاهد بوده است. تعداد کتب و نشریات حقوقی منتشره در کشور طی بیست سال اخیر، به نسبت گذشته به‌مراتب افزایش یافته است. این دستاورد را باید به فال نیک گرفت و امیدوار بود که این پیشرفت کمّی به همین میزان با توسعه‌ای کیفی در بارور شدن دکترین حقوقی مورد نیاز کشور همراه باشد و با احترام به حقوق مالکیت فکری دیگران انتشار یابد.

انتشارات پژوهشکده حقوقی شهر دانش که همواره سعی داشته است علاوه بر انتشار آثار حاصل از تحقیقات پژوهشکده حقوق، به صورتی هدفمند و با ارزیابی علمی به گزینش و چاپ و انتشار کتاب‌های حقوقی در حوزه‌ها و موضوعات مورد نیاز جامعه حقوقی کشور مبادرت ورزد، زحمات جناب آقای **دکتر حسین قربانیان** در تألیف کتاب **نحوه تسویه اعتبارات اسنادی سررسید گذشته** را ارج نهاده، امیدوار است این کتاب مورد استقبال جامعه حقوقی کشور و مورداستفاده متولیان امر قرار گیرد.

وحید اشتیاق

فهرست مطالب

سخن ناشر ۵
پیشگفتار ۱۹

فصل اول: کلیات، ساختار عقودی و جایگاه مقرراتی اعتبارات اسنادی در نظام بانکی ایران

کلیات ۲۳
بخش اول) تعریف اعتبارات اسنادی و انواع آن و عقود مرتبط با اعتبارات اسنادی ۲۵
گفتار اول) تعریف، مزایا و مراحل اعتبارات اسنادی ۲۷
بند اول) تعریف اعتبار اسنادی ۲۷
بند دوم) کارکردهای اعتبارات اسنادی در کاهش ریسک، مدیریت نقدینگی و تأمین مالی بین‌المللی ۲۹
بند سوم) مرور ساختارمند اعتبارات اسنادی؛ از گشایش تا تسویه نهایی در نظام بانکداری تجاری ۳۱
گفتار دوم) نمونه‌های رایج اعتبارات اسنادی با تأکید بر ساختارهای عملیاتی ۳۹
بند اول) اعتبار اسنادی دیداری ۴۰
بند دوم) اعتبارات اسنادی مدت‌دار ۴۱
بند سوم) اعتبار اسنادی یوزانس ۴۲
بند چهارم) اعتبار اسنادی قابل انتقال ۴۴
بند سوم) اعتبار اسنادی تأییدشده ۴۵
بند چهارم) اعتبار اسنادی گردان ۴۶
بند پنجم) اعتبار اسنادی فاینانس ۴۸
بند ششم) اعتبار اسنادی ریفاینانس ۵۰
الف) تفاوت فاینانس و ریفاینانس ۵۲
ب) تفاوت فاینانس و یوزانس ۵۳
گفتار سوم) سازِکارهای فقهی و عقود اسلامی در طراحی عملیات اعتبارات اسنادی در نظام بانکداری بدون ربا ۵۴
بند اول) انواع عقود مورد استفاده در اعتبارات اسنادی ۵۷
الف) عقد مرابحه ۵۷

ب) عقد جعاله ۵۹
ج) عقد مشارکت مدنی ۶۱
د) عقد مضاربه ۶۲
ه) عقد سلف ۶۳
و) عقد اجاره به شرط تملیک ۶۴
ز) عقد استصناع ۶۴
بند دوم) چهارچوب‌های قراردادی اعتبارات اسنادی داخلی و ارزی در نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران ۶۵
الف) مبنای عقدی درخواست گشایش اعتبار اسنادی داخلی ۶۵
ب) مبنای عقدی درخواست گشایش اعتبار اسنادی خارجی (ارزی) ۶۶
بخش دوم) ساختار مفهومی و مقرراتی خدمات بانکی، تسهیلات اعتباری و بدهی‌های ناشی از اعتبارات اسنادی ۷۰
گفتار اول) مفاهیم بنیادین و چهارچوب مقرراتی خدمات و تسهیلات بانکی در نظام مالی و اقتصادی ایران ۷۰
بند اول) تعریف خدمات بانکی ۷۰
بند دوم) طبقه‌بندی تخصصی خدمات بانکی و نقش آن در نظام مالی و اقتصادی کشور ۷۱
بند سوم) تعریف تسهیلات بانکی ۷۳
بند چهارم) تعریف تسهیلات در مقررات بانکی ۷۴
گفتار دوم) جایگاه بدهی‌های ناشی از اعتبارات اسنادی در نظام حقوق بانکی و تمایز آن از تسهیلات بانکی ۷۵
بند اول) تعریف بدهی مشتریان بابت اعتبارات اسنادی و ضمانت‌نامه‌های پرداخت‌شده و بروات ارزی مدت‌دار پرداخت‌شده در آیین‌نامه وصول مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول مؤسسات اعتباری (ریالی و ارزی) ۷۵
بند دوم) تعریف بدهی مشتریان بابت اعتبارات اسنادی و ضمانت‌نامه‌های پرداخت‌شده و بروات ارزی مدت‌دار پرداخت‌شده در «دستورالعمل طبقه‌بندی دارایی‌های مؤسسات اعتباری» ۷۶
بند سوم) تعریف بدهی مشتریان بابت اعتبارات اسنادی و ضمانت‌نامه‌های پرداخت‌شده و بروات ارزی مدت‌دار پرداخت‌شده در «مقررات ناظر بر عملیات مجاز بانکی» ۷۷
بند چهارم) تمایز میان خدمات بانکی و تسهیلات بانکی از منظر ماهیت و بازپرداخت ۷۷

گفتار سوم) بررسی ماهیت اعتبارات اسنادی در نظام بانکی ایران: خدمات بانکی یا تسهیلات اعتباری؟ ۷۸

فصل دوم: نظام حقوقی و کارکردی نرخ ارز در ایران: از مبانی نظری تا ضوابط تسویه در اعتبارات اسنادی

بخش اول) کلیات و مبانی نظری نرخ ارز در نظام اقتصادی و حقوقی ایران ۸۳
گفتار اول) تحلیل تطبیقی انواع نرخ ارز در ساختار نظام ارزی ایران ۸۴
بند الف) ارز مرجع/ ترجیحی/ یارانه‌ای ۸۴
بند دوم) نرخ ارز گمرکی ۸۶
بند سوم) نرخ ارز مبادله‌ای ۸۸
بند چهارم) نرخ ارز نیمایی (بازار دوم ارز) ۹۰
بند پنجم) نرخ ارز سنا ۹۳
بند ششم) نرخ اعلامی رسمی بانک مرکزی ۹۵
بند هفتم) نرخ تسعیر ارز ۹۶
بند هشتم) نرخ بازار ۹۷
بند نهم) نرخ ارز مرکز مبادله ارز و طلای ایران (توافقی) ۹۸
الف) شیوه واگذاری ارز حاصل از صادرات به دیگران (ابلاغی ۰۳/۲۰۵۳۶۸ مورخ ۱۴۰۳/۰۸/۲۶ بانک مرکزی) ۹۹
ب) راهنمای معاملات سامانه ارز تجاری مرکز مبادله ارز و طلای ایران ۱۰۰
ج) فروش ارز؛ ویژه صادرکنندگان ۱۰۰
د) خرید ارز؛ ویژه واردکنندگان ۱۰۱
بند دهم)؛ نرخ حواله ارز ۱۰۲
بند یازدهم) نرخ آزاد ارز/ نرخ ارز بازار آزاد/ نرخ صرافی آزاد/ نرخ ارز آزاد نقدی یا اسکناس/ نرخ بازار کف خیابان (اصطلاح عامیانه) ۱۰۴
بخش دوم) الگوها و مبانی تعیین نرخ تسویه در فرایند اعتبارات اسنادی ۱۰۵
گفتار اول) کلیات و مبانی نظری نرخ‌های تسویه در اعتبارات اسنادی ۱۰۵
بند اول) فرایند دوگانه تسویه در اعتبارات اسنادی: از پرداخت به ذی‌نفع تا ایفای تعهدات خریدار ۱۰۶
بند دوم) واریز اسناد و تسویه‌حساب بانک با ذی‌نفع اعتبار اسنادی ۱۰۷

الف) اعتبار در مقابل پرداخت در بانک ابلاغ کننده یا تأییدکننده قابل استفاده باشد ۱۰۷
ب) اعتبار در مقابل قبولی قابل استفاده باشد ۱۰۸
ج) اعتبار در مقابل پرداخت مدت‌دار قابل استفاده باشد ۱۱۰
د) اعتبار در مقابل معامله اسناد قابل استفاده باشد ۱۱۰
گفتار دوم) انواع نرخ‌های تسویه در اعتبارات اسنادی ۱۱۲
الف) نرخ تسویه بر مبنای روز گشایش اعتبار ۱۱۴
ب) نرخ ارز زمان پرداخت وجه ۱۱۷
ج) نرخ ارز زمان حواله/ برات اسنادی ۱۱۸
د) نرخ تسویه بر مبنای روز معامله اسناد ۱۲۰
ه) نرخ تسویه بر مبنای روز ترخیص ۱۲۰
ز) نرخ تسویه بر مبنای نرخ گواهی ثبت آماری ۱۲۱

فصل سوم: سازِکار مالی و تعهدی اعتبارات اسنادی: از پیش‌پرداخت ریالی تا اثر نوسانات ارزی و حدود مسئولیت واردکننده

بخش اول) ساختار مالی و تعهدات اولیه در گشایش اعتبار اسنادی (بررسی ضرورت تأمین مالی توسط واردکننده، پیش‌دریافت، میان‌دریافت و اثر آن بر ماهیت قرارداد) ۱۲۵
گفتار اول) ضرورت تأمین مالی و شیوه‌های دریافت وجوه از متقاضی گشایش اعتبار اسنادی ۱۲۵
بند اول) ضرورت تأمین مالی اولیه توسط واردکننده در فرایند گشایش اعتبار اسنادی ۱۲۵
بند دوم) نحوه پیش‌دریافت و میان‌دریافت از متقاضی گشایش اعتبار ۱۲۶
بند سوم) میزان پیش‌دریافت برای واردات کالاها و خدمات در روز گشایش اعتبار در اعتبارات اسنادی دیداری ۱۲۷
بند چهارم) میزان پیش‌دریافت برای واردات کالاها و خدمات در روز گشایش اعتبار در اعتبارات اسنادی مدت‌دار ۱۲۸
گفتار دوم) تحلیل ماهیت حقوقی پیش‌دریافت‌ها و میان‌دریافت‌ها در قرارداد اعتبار اسنادی ۱۳۰
بند اول) ماهیت پیش‌دریافت‌ها و میان‌دریافت‌ها از متقاضی گشایش اعتبار اسنادی ۱۳۰

بند دوم) تأثیر پرداخت معادل بخشی/ کل مبلغ اعتبار اسنادی بر ماهیت قرارداد اعتبار اسنادی ۱۳۱
گفتار سوم) تبیین نظرات حقوقی درباره وحدت یا تجزیه‌پذیری قرارداد اعتبار اسنادی ۱۳۳
بند اول) ماهیت بسیط و غیرقابل تجزیه بودن اعتبارات اسنادی گشایش‌یافته ۱۳۳
بند دوم) ماهیت غیربسیط و قابل تجزیه بودن اعتبارات اسنادی گشایش‌یافته ۱۳۳
گفتار چهارم) آثار پرداخت ریالی بر تعهد ارزی و مسئولیت بانک ۱۳۴
بند اول) تأثیر پرداخت ریالی متقاضی بر رفع تعهد ارزی در اعتبارات اسنادی ۱۳۴
بند دوم) استرداد ریال پرداخت‌شده مشتری در زمان گشایش اعتبار اسنادی ۱۳۵
بخش دوم) آثار حقوقی پیش‌پرداخت و میان‌دریافت بر مسئولیت واردکننده نسبت به نوسانات نرخ ارز ۱۳۷
گفتار اول) ارتباط بین پیش‌پرداخت‌ها و انتقال ریسک نوسانات ارزی به واردکننده ۱۳۷
گفتار دوم) تحلیل فروض قراردادی در خصوص تعهد به پذیرش نوسانات نرخ ارز ۱۳۸
بند اول) واردکننده کتباً درخواست و تقبل ننموده که کلیه مسئولیت‌های مربوط به تغییرات و نوسانات نرخ ارز را عهده‌دار گردد ۱۳۸
بند دوم) واردکننده کتباً درخواست و تقبل نموده که کلیه مسئولیت‌های مربوط به تغییرات و نوسانات نرخ ارز را عهده‌دار گردد ۱۴۰

فصل چهارم: تأثیر دریافت معادل ریالی وجه اعتبار از متقاضی بر نحوه تأمین ارز و تأثیر پرداختی‌های ریالی بر نحوه تسویه اعتبارات اسنادی در بخشنامه‌های بانک مرکزی

بخش اول) تأثیر پرداخت‌های ریالی بر تأمین ارز و ساختار تسویه در اعتبارات اسنادی ۱۴۵
گفتار اول) آثار دریافت معادل ریالی اعتبار بر فرایند خرید و تأمین ارز ۱۴۵
گفتار دوم)؛ تحلیل بخشنامه‌های بانک مرکزی در خصوص نحوه خرید ارز در اعتبارات اسنادی ۱۴۷
بند اول) الزام بانک به تأمین ارز از محل منابع خود در صورت دریافت کامل معادل ریالی (بند؛ «الف» بخشنامه شماره ۹۱/۲۳۹۲۰۷ مورخ ۱۳۹۱/۰۹/۱۱) ۱۴۷
بند دوم) الزام به تأمین ارز اعتبارات مدت‌دار و ریفاینانس ترخیص‌شده از محل منابع داخلی بانک (بند؛ «ب» بخشنامه شماره ۹۱/۲۳۹۲۰۷ مورخ ۱۳۹۱/۰۹/۱۱) ۱۴۹
الف) آثار بند «ب» بر دعاوی بانکی و روابط حقوقی طرفین اعتبار اسنادی ۱۵۰

ب) تشکیل تعهد مستقیم و مستقل بانک در قبال ذی‌نفع خارجی بانک عامل ۱۵۱
ج) برائت ذمه واردکننده در قبال تعهد ارزی پس از پرداخت ریالی ۱۵۱
د) عدم امکان استناد بانک به فقدان منابع ارزی به‌عنوان دلیل قانونی برای استنکاف ۱۵۱
بند سوم) تأمین ارز اعتبارات اسنادی ترخیص‌نشده مشروط به گروه کالایی و اخذ تعهد قیمت‌گذاری (بند «ج» شماره ۹۱/۲۳۹۲۰۷ مورخ ۱۳۹۱/۰۹/۱۱) ۱۵۱
بند چهارم) قطعی تلقی شدن فروش ارز در صورت دریافت کامل وجه ریالی و الزام بانک به ایفای تعهدات (بند الف بخشنامه شماره ۹۱/۲۳۹۲۰۷ مورخ ۱۳۹۱/۰۹/۱۱ که به‌موجب بخشنامه ۹۱/۳۰۰۹۸۳؛ مورخ ۹۱/۱۱/۰۹ اصلاح گردیده است) ۱۵۳
بند پنجم) ضوابط تأمین و تسویه ارز اعتبارات/ برات‌های اسنادی بر اساس میزان پرداخت ریالی و وضعیت ترخیص کالا به‌موجب بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۳۸ مورخ ۱۳۹۱/۱۲/۰۳ ۱۵۴
بند ششم) ضوابط اصلاحی تأمین و تسویه ارز در ایفای تعهدات ارزی گذشته با تأکید بر وضعیت ترخیص کالا و اولویت کالایی برابر بخشنامه شماره ۹۲/۵۱۵۴ مورخ ۱۳۹۲/۰۱/۱۷ ۱۵۷
بند هفتم) ضوابط تکمیلی و اصلاحی تأمین و تسویه ارز در تعهدات ارزی گذشته با لحاظ زمان ترخیص و اولویت کالایی بر اساس بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۰۶ مورخ ۱۳۹۲/۰۴/۰۹ ۱۶۰
بند هشتم) تعیین نرخ تسویه اعتبارات اسنادی بر مبنای بخشنامه ۶۰/۱۰۱۵ مورخ ۱۳۹۲/۰۹/۱۶ و تأثیر آن بر نرخ تسویه اعتبارات اسنادی ۱۶۳
بند نهم) اصلاح ضوابط تأمین ارز رسمی برای اعتبارات اسنادی مدت‌دار و ماشین‌آلات تولیدی؛ (تأمین ارز در تصویب‌نامه شماره ۱۶۹۳۶۸/ت۵۵۷۸۹هـ ۱۳۹۷/۱۲/۱۵ هیأت وزیران) ۱۶۶
بند دهم) شرایط و نحوه تأمین ارز به نرخ رسمی و از محل ارزهای قابل دسترس بانک مرکزی اعتبارات اسنادی مدت‌دار به‌موجب بخشنامه شماره ۹۷/۴۵۱۸۶۹ مورخ ۱۳۹۷/۱۲/۱۸ بانک مرکزی بر مبنای تصویب‌نامه شماره ۱۶۹۳۶۸/ت۵۵۷۸۹هـ ۱۳۹۷/۱۲/۱۵ هیأت وزیران ۱۶۸
بند یازدهم) اصلاح ضوابط تأمین ارز رسمی برای اعتبارات اسنادی ماشین‌آلات خطوط تولید پیش از ۱۶ مرداد ۱۳۹۷ و مستثنا شدن موارد تسویه‌شده از شمول مقررات عمومی موضوع بخشنامه شماره: ۲۲۳۳۵/۹۸ تاریخ: ۱۳۹۸/۰۷/۰۳ بانک مرکزی ۱۷۱

بند دوازدهم) تأمین ارز به نرخ رسمی بابت اعتبارات اسنادی ریفاینانس با سررسید ۱۳۹۷/۰۱/۲۲(مصوبه ۱۳۰۹۶۹ /ت ۵۸۰۵۵ هـ تاریخ: ۱۳۹۹/۱۰/۱۳ هیأت وزیران) ۱۷۳
بند سیزدهم) نحوه تأمین ارز و تسویه اعتبارات اسنادی مدت‌دار (یوزانس) و بازتأمین (ریفاینانس) به نرخ رسمی (مصوبه شماره ۱۵۵۲۲۶ مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۲۶ ...) ۱۷۵
الف) تأمین ارز اعتبارات اسنادی ۱۷۵
۱) سررسید اعتبارات اسنادی تا تاریخ ۱۳۹۷/۰۵/۱۶ باشد ۱۷۵
۲) سررسید اعتبارات اسنادی از تاریخ ۱۳۹۷/۰۱/۲۲ تا ۱۳۹۷/۰۵/۱۶ باشد ۱۷۵
ب) تسویه اعتبارات اسنادی ۱۷۵
بند چهاردهم) ضمانت اجرای عدم تسویه نهایی و یا تسویه نهایی با تأخیر ۱۷۶
بخش دوم) ضوابط تسویه تعهدات ارزی و منابع تأمین ارز در اعتبارات اسنادی ۱۷۸
گفتار اول) نحوه تسویه عدم ایفای تعهدات ارزی با توجه به محل تأمین ارز قبل از تاریخ ۱۳۹۷/۰۱/۲۲ ۱۷۸
گفتار دوم) نحوه تسویه عدم ایفای تعهدات ارزی اعتبارات اسنادی گشایش‌شده، بروات اسنادی ثبت‌شده و حواله‌های ارزی صادره بعد از تاریخ ۲۲ / ۱۳۹۷/۰۱(تأمین ارز شده از محل؛ «سامانه معاملات الکترونیکی ارز»، «ارز حاصل از صادرات خود/ دیگران») ۱۷۹
بند اول) مبنای خرید ارز به‌منظور رفع تعهد ارزی اعتبارات اسنادی گشایش‌شده، بروات اسنادی ثبت‌شده و حواله‌های ارزی صادره بعد از تاریخ ۲۲ / ۱۳۹۷/۰۱تأمین ارز شده از محل؛ «ارز ثبت سفارش از محل کوتاژهای صادراتی و خارج از سامانه نیما» ۱۸۰
بند دوم) مبنای خرید ارز به‌منظور رفع تعهد ارزی اعتبارات اسنادی گشایش‌شده، بروات اسنادی ثبت‌شده و حواله‌های ارزی صادره بعد از تاریخ ۲۲ / ۱۳۹۷/۰۱ تأمین ارز شده از محل؛ «از محل منابع بانک مرکزی» ۱۸۰
بند سوم) نحوه تسویه عدم ایفای تعهدات ارزی در مواعد مقرر (اخذ مابه‌التفاوت نرخ ارز) تأمین ارز شده از محل سپرده ارزی متقاضی بعد از تاریخ ۲۲/ ۱/ ۱۳۹۷ ۱۸۲
بخش سوم) ضوابط و مقررات مندرج در بخش چهارم مجموعه مقررات ارزی مرتبط با منابع تأمین ارز اعتبارات اسنادی ۱۸۳
گفتار اول) تسهیلات بابت واردات کالا (کالا ـ خدمت) از محل منابع مؤسسه اعتباری ۱۸۳
گفتار دوم) تسهیلات بابت واردات کالا (کالا ـ خدمت) از محل حساب ذخیره ارزی ۱۸۵
گفتار سوم) تسهیلات مالی میان‌مدت و بلندمدت خارجی (فاینانس) ۱۸۷
بند اول) نرخ بهره در اعتبارات اسنادی فاینانس ۱۸۸
بند دوم) تسهیلات فاینانس در بخش چهارم مجموعه مقررات ارزی ۱۸۹

بند سوم) تفاوت‌های فاینانس و ریفاینانس ۱۹۰

فصل پنجم: تأمین و تسویه اعتبارات اسنادی ریفاینانس

بخش اول) ماهیت حقوقی و زمان تحقق تعهد در تسهیلات ریفاینانس ۱۹۵
گفتار اول)؛ ماهیت تسهیلات مالی کوتاه‌مدت ریفاینانس و زمان ایجاد بدهی ارزی ۱۹۵
بند اول) تعریف و ویژگی‌های ریفاینانس به‌عنوان تسهیلات مالی کوتاه‌مدت خارجی ۱۹۵
بند دوم) تعیین تاریخ ایجاد بدهی در ریفاینانس (تاریخ معامله اسناد یا ترخیص کالا) ۱۹۷
بخش دوم) الزامات قانونی، ضمانت اجراها و مقررات حاکم بر ایفای تعهدات ارزی ریفاینانس ۱۹۹
گفتار اول) ضمانت اجراهای حقوقی و مقرراتی در صورت عدم ایفای تعهدات ارزی در ریفاینانس ۱۹۹
بند اول) نحوه ایفای تعهدات اعتبارات اسنادی ریفایناس بر اساس بخشنامه ۶۰/۱۰۳۸ مورخ ۱۳۹۱/۱۲/۰۳ ۲۰۰
بند دوم) نحوه ایفای تعهدات اعتبارات اسنادی بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۰۶ مورخ ۱۳۹۲/۰۴/۰۹ ۲۰۲
بند سوم) مصوبه مورخ ۱۳۹۷/۰۵/۱۶هیأت وزیران در خصوص اعتبارات اسنادی و بروات مدت‌دار قبل از ۱۳۹۷/۰۱/۳۱ ۲۰۶

فصل ششم: ثبت حساب ارزی و یا ثبت حساب ریالی تسویه اعتبارات اسنادی در دفاتر بانک

بخش اول) تحلیل حسابداری ثبت‌های مرتبط با تسویه اعتبارات اسنادی در دفاتر بانک (بررسی ثبت ارزی یا ریالی، ثبت در قالب تسهیلات و ارتباط با استانداردهای حسابداری) ۲۱۷
گفتار اول) جایگاه دفاتر تجاری در اثبات تعهدات مشتری در اعتبارات اسنادی ۲۱۷
گفتار دوم) تسعیر ارز، واحد پول گزارشگری و ماهیت طلب بانک در اعتبارات اسنادی ۲۲۱
الف) ماهیت اصلی طلب بانک از مشتری ۲۲۵
ب) ثبت به ریال در دفاتر بانک و تأثیر بر طلب بانک ۲۲۵
ج) ریسک نوسانات ارزی و شناسایی سود و زیان ۲۲۵
د) تأثیر بر گزارشگری مالی ۲۲۵

بخش دوم) شیوه ثبت و تسویه اعتبارات اسنادی ارزی و ریالی از منظر حقوق بانکی و مالی (پرداخت وجه اعتبار اسنادی در قالب تسهیلات ارزی، ثبت ارزی/ ریالی و آثار حقوقی و مالی آن) ۲۲۷
گفتار اول) تحلیل ماهیت و آثار ثبت ریالی اعتبارات اسنادی با و بدون اعطای تسهیلات در دفاتر بانک ۲۲۷
بند اول) ثبت ریالی در اعتبارات اسنادی در قالب تسهیلات ۲۲۷
الف) ماهیت عملیات ۲۲۷
ب) ثبت حسابداری (ارزی و ریالی) ۲۲۷
۱- ثبت ارزی ۲۲۷
۲- ثبت ریالی ۲۲۸
الف) عدم انعکاس دقیق نوسانات نرخ ارز ۲۲۸
ب) احتمال شناسایی نادرست سود و زیان تسعیر ارز ۲۲۸
ج) کاهش شفافیت مالی ۲۲۸
بند دوم) ثبت ریالی در اعتبارات اسنادی بدون اعطای تسهیلات ۲۲۸
الف) ماهیت عملیات ۲۲۸
ب) ثبت حسابداری (ارزی و ریالی) ۲۲۸
۱- ثبت ارزی ۲۲۸
۲-ثبت ریالی ۲۲۸
گفتار دوم) پرداخت وجه اعتبار اسنادی در قالب تسهیلات ارزی و ثبت ارزی و ریالی در دفاتر بانک ۲۲۹
الف) ثبت و تسویه تسهیلات ارزی ۲۲۹
ب) نحوه تسویه توسط مشتری ۲۳۰
ج) سود و زیان تسعیر ارز ۲۳۰
د) کارمزد و بهره تسهیلات ارزی ۲۳۰

فصل هفتم: مابه‌التفاوت نرخ مرجع تا نرخ روزانه بانک مرکزی در اعتبارات اسنادی

بخش اول) ساختار اجرایی سیاست‌های ارزی در مطالبه مابه‌التفاوت نرخ ارز توسط بانک مرکزی ۲۳۳

گفتار اول) سازِکار اجرایی، چالش‌های حقوقی و الزامات سیاست‌گذاری در مطالبه مابه‌التفاوت ارزی توسط بانک مرکزی ۲۳۳
گفتار دوم) سیاست‌های ارزی هیأت دولت و بانک مرکزی در مطالبه مابه‌التفاوت نرخ ارز و اجرای بخشنامه‌های اجرایی ۲۴۳
بند اول) ضوابط تسویه اعتبارات، بروات و حواله‌های ارزی با موعد پرداخت پیش از ۱۳۹۵/۰۱/۰۱ و ملاک نرخ ارز در خصوص مبالغ ریالی دریافتی بر اساس بخشنامه شماره ۹۶/۲۴۲۰۹۹ مورخ ۱۳۹۶/۰۸/۰۳ بانک مرکزی ۲۴۵
بند دوم) رفع تعهد ارزی و پرداخت مابه‌التفاوت نرخ ارز موضوع بخشنامه شماره ۹۹/۳۶۹۸۸۵ مورخ ۱۳۹۹/۱۱/۱۸ بانک مرکزی ۲۴۷
الف) تعرفه کالاهای موضوع اعتبار اسنادی مشمول ضوابط پرداخت نرخ ارز بابت تغییر گروه کالایی از ۱ به ۲ نگردد ۲۴۷
ب) تعرفه کالاهای موضوع اعتبار اسنادی مشمول ضوابط پرداخت مابه‌التفاوت نرخ ارز به میزان ۲۸.۰۰۰ ریال باشد ۲۴۷
بند سوم) ممنوعیت اخذ مابه‌التفاوت ارزی در تسویه واردات کالاهای اساسی و دارویی سنوات گذشته به‌موجب بخشنامه شماره ۹۷/۵۵۷۱ مورخ ۱۳۹۷/۰۱/۱۵ بانک مرکزی ۲۵۰
بخش دوم) نظارت قضایی دیوان عدالت اداری بر حدود اختیارات بانک مرکزی در صدور بخشنامه‌های ارزی ۲۵۲
گفتار اول) نقش نظارت قضایی دیوان عدالت اداری در تحدید صلاحیت بانک مرکزی در مطالبه مابه‌التفاوت ارزی ۲۵۲
گفتار دوم) کنترل قضایی دیوان عدالت اداری بر بخشنامه‌های بانک مرکزی در حوزه مابه‌التفاوت ارزی ۲۵۳
بند اول) رأی شماره ۷۴۹ مورخ ۱۳۹۹/۰۶/۱۸ هیأت عمومی دیوان عدالت اداری ۲۵۳
بند دوم) رأی هیأت عمومی دیوان عدالت اداری به شماره دادنامه ۹۸۰۹۹۷۰۹۰۵۸۱۲۶۲۰ مورخ ۱۳۹۸/۰۹/۰۵ با موضوع: «ابطال اطلاق بخشنامه شماره ۱۸۱۴۰۷/۹۷ـ ۱۳۹۷/۰۵/۲۷ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در خصوص حذف بند ۹ بخشنامه شماره ۱۷۲۱۰۴/۹۷ ـ ۱۳۹۷/۰۵/۲۰ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران» ۲۶۵

بند سوم) محدودسازی الزام به پرداخت مابه‌التفاوت نرخ ارز با رعایت دادنامه‌های دیوان عدالت اداری و لزوم اخذ تعهد تسویه ارزی در اعتبارات و حواله‌های ارزی موضوع بخشنامه شماره ۹۶/۷۳۱۰۵ مورخ ۱۳۹۶/۰۳/۱۰ بانک مرکزی ۲۷۱
فهرست منابع ۲۷۴

پیشگفتار

موضوع نحوه تسویه اعتبارات اسنادی سررسید گذشته در سال‌های قبل از بحران ارزی سال ۱۳۹۷ یکی از چالش‌برانگیزترین مباحث هم در حوزه اعتبارات اسنادی و هم در حوزه رفع تعهدات ارزی برای تجار از یک‌سو و برای مؤسسات مالی و اعتباری از سوی دیگر بوده است. بازیگر اصلی این میدان نیز بانک مرکزی بوده که با بخشنامه‌ها و دستورالعمل صادره در راستای نظارت و تأمین ارز برای اشخاص و مؤسسات اعتباری نقش‌آفرینی کرده است. در این میان برخی از مصوبات هیأت وزیران از یک‌سو و بخشنامه‌های بانک مرکزی از سوی دیگر به نحوی وضع گردیده‌اند که با مقررات قبلی بعضاً در تعارض و ناقض آن‌ها و بعضاً با عمر کوتاهی که داشته‌اند مخل حقوق مکتسبه اشخاص بوده‌اند و این خود باعث طرح پرونده‌های متعدد و مختلف در محاکم حقوقی و کیفری و شعب تعزیرات حکومتی بوده‌اند و این امر به نحوی است که پرونده‌های تسهیلات ارزی اعتبارات اسنادی و همچنین اعتبارات اسنادی گشایش‌یافته در قالب خدمات بانکی همچنان مفتوح و تحت رسیدگی است.

پیچیدگی موضوعات و مباحث حقوق بانکی در زمینه ارز و تعهدات ارزی بر کسی پوشیده نیست و حد اعلای این پیچیدگی را می‌توان در همین حوزه اعتبارات اسنادی تسویه‌نشده یافت، چراکه نیک پیداست با تحریم‌های ظالمانه ایالات متحده و غرب و تحریم شبکه مالی سوئیفت[1] و عدم امکان گشایش اعتبارات اسنادی عملاً در چند سال اخیر می‌توان به جرأت گفت که حتی در زمینه و حیطه آموزش اعتبارات اسنادی با خلأ جدی روبه‌رو هستیم و هر بار با طرح آن حتی برای کارشناسان امور بانکی با بیان اینکه در حال حاضر گشایش اعتباری در کار نیست! و هم اکنون مراودات مالی در قالب حواله‌های ارزی جای خود را به اعتبارات اسنادی داده از این مرحله عبور شده است. حداقل قضیه آن است که در خصوص نحوه تسویه اعتبارات اسنادی سررسید گذشته محققان و اندیشمندان در حوزه حقوق بانکی کمتر بدان پرداخته‌اند و حداقل نوشته‌ای در قالب کتاب و یا حتی به‌صورت مقاله تاکنون دیده نشده است. عمده نوشته‌ها در اعتبارات اسنادی نیز به بحث‌های کاملاً تئوریک و کلیات اعتبارات اسنادی پرداخته شده است. حال آنکه شاهد آن هستیم که با تورم زیاد بخشنامه‌ها راه دشواری برای کارشناسان امور بانکی پدید آمده که در این میان برآنیم تا در حد بضاعت کم علمی خود، حسب تجربه با

---

1. SWIFT

در نظر داشتن مباحث گمرکی، بازرگانی، بانکی و حقوقی و با تحلیل بخشنامه‌ها و مصوبات هیأت وزیران مطالبی در این خصوص ارائه گردد.

در پژوهش پیش‌رِو، تلاش شده است تا اعتبارات اسنادی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای تأمین مالی و تضمین در تجارت بین‌المللی، از منظر حقوقی، مالی، قراردادی و نهادی در بستر نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران تحلیل و بررسی گردد. ساختار این تحقیق، از «مبانی نظری و مفهومی» آغاز شده و در ادامه با تحلیل نهادهای حقوقی و مقررات بانکی حاکم بر گشایش، تأمین ارز، تسویه و حسابداری اعتبارات اسنادی به «ابعاد اجرایی و مقرراتی» موضوع می‌پردازد.

نخست، در فصل اول، تعاریف بنیادین، انواع اعتبارات اسنادی، عقود اسلامی مرتبط و چهارچوب‌های قراردادی در نظام بانکداری بدون ربا بررسی می‌شود. سپس، در فصل دوم، جایگاه نرخ ارز در اقتصاد و حقوق ایران و تأثیر آن بر تسویه اعتبارات اسنادی با نگاهی به انواع نرخ‌های رسمی و غیررسمی تحلیل می‌گردد. فصل سوم به ساختار تعهدی و تأمین مالی اولیه اعتبارات اسنادی و آثار آن بر مسئولیت واردکننده نسبت به نوسانات ارزی اختصاص دارد. در فصل چهارم و پنجم، مقررات و بخشنامه‌های کلیدی بانک مرکزی در خصوص نحوه تأمین و تسویه ارز، به‌ویژه در موارد اختلافی و ناظر به شرایط خاص زمانی یا نوع کالا بررسی و تبیین شده‌اند.

فصل ششم به‌صورت خاص به اعتبارات اسنادی ریفاینانس و مصوبات ناظر بر نحوه ایفای تعهدات ارزی در این قالب می‌پردازد و در فصل هفتم، با تمرکز بر مباحث حسابداری و حقوق مالی، تأثیر نحوه ثبت حساب‌ها بر دعاوی بانکی و شناسایی تعهدات تحلیل می‌شود.

بدین ترتیب، این پژوهش با رویکردی تحلیلی ـ انتقادی، سعی دارد علاوه بر تبیین سازِکارهای حقوقی و نهادی، زمینه‌ای برای اصلاح یا بازنگری در رویه‌ها و ضوابط مربوط به اعتبارات اسنادی در تعاملات بین بانک‌ها، واردکنندگان، بانک مرکزی و مراجع قضایی فراهم آورد. امید است یافته‌های این اثر، مورد استفاده متخصصان حقوق بانکی، مدیران مالی، تصمیم‌گیران ارزی و پژوهشگران حوزه تجارت بین‌الملل قرار گیرد.

دکتر حسین قربانیان

تابستان ۱۴۰۴

فصل اول:
کلیات، ساختار عقودی و جایگاه مقرراتی اعتبارات اسنادی در نظام بانکی ایران

کلیات

اعتبارات اسنادی، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای پرداخت و تضمین در مبادلات تجاری، طی دهه‌های اخیر جایگاهی تثبیت‌شده و ممتاز در ساختار نظام بانکی کشورهای مختلف ـ به‌ویژه در حوزه تجارت بین‌الملل ـ یافته‌اند. این ابزار که در اصل بر مبنای تسهیل پرداخت میان خریدار و فروشنده و کاهش ریسک‌های ناشی از اعتماد متقابل استوار گردیده با تکیه بر مداخله و ایفای نقش مؤسسات مالی به‌ویژه بانک‌ها، توانسته است چهارچوبی منسجم و قابل اتکا برای سامان‌دهی تعهدات طرفین تجاری فراهم آورد.

فصل نخست این کتاب با هدف تبیین چهارچوب مفهومی و حقوقی اعتبارات اسنادی، به‌مثابه مقدمه‌ای تحلیلی برای ورود به مباحث تخصصی‌تر در فصول بعدی، نگاشته شده است. در این فصل تلاش می‌شود تا ضمن ارائه تعریفی جامع و دقیق از اعتبارات اسنادی و تبیین انواع گوناگون آن، به شناسایی عقود حقوقی مؤثر و مرتبط در ساختار این ابزار پرداخته شود؛ عقودی همچون وکالت، ضمان، بیع، حواله، صلح و اجاره که هر یک به نحوی در فرایند گشایش، اجرا و تسویه اعتبارات اسنادی ایفای نقش می‌کنند و مبنای حقوقی مناسبات میان بانک، مشتری و ذی‌نفع را شکل می‌دهند.

با توجه به پیچیدگی ذاتی اعتبارات اسنادی و پیوند آن با مقررات بین‌المللی و داخلی، لازم است پیش از پرداختن به موضوعاتی نظیر نحوه تسویه اعتبارات اسنادی سررسید گذشته یا تحلیل مقررات متحدالشکل اعتبارات اسنادی (UCP600)، ابتدا تصویری روشن از فرایند کلی گشایش اعتبار تا مرحله تسویه و ترخیص کالا ارائه گردد. این گام، نه‌تنها از حیث آموزشی و مفهومی ضروری است، بلکه در تحلیل حقوقی و تفکیک میان اعتبارات اسنادی به‌عنوان «خدمت بانکی» یا «تسهیلات بانکی» نیز نقش زیربنایی ایفا می‌نماید؛ تفکیکی که در عمل آثار گسترده‌ای بر نحوه برخورد حقوقی با مشتری، مقررات نظارتی بانک مرکزی، طبقه‌بندی مطالبات و تعیین ضوابط حسابداری دارد.

از این رو، بخش نخست این فصل، با نگاهی کلان‌نگر و اجتناب از ورود به جزئیات مقرراتی، به طرح کلی مباحثی همچون مراحل گشایش اعتبار، ارتباط میان اجزای

عملیاتی و حقوقی آن، جایگاه اعتبارات اسنادی در آیین‌نامه‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و همچنین نقش پیام‌های سوئیفتی در فرایند انتقال اسناد و تعهدات، می‌پردازد. رویکرد نگارنده آن است که پیش از ورود به تحلیل‌های موردی و تفصیلی در باب نرخ‌های تسویه، نحوه محاسبه مابه‌التفاوت ارزی و مقررات وصول مطالبات سررسید گذشته، بستر مفهومی و ساختاری مناسبی برای مخاطب فراهم گردد.

همچنین در خلال این فصل، با مرور اجمالی بر ادبیات موجود، تلاش شده است تا پیوند میان ساختارهای عرفی ـ مقرراتی اعتبارات اسنادی در سطح بین‌المللی (مانند UCP600 و ISBP) با ضوابط داخلی حاکم بر نظام بانکی کشور مورد شناسایی قرار گیرد. این شناخت اولیه، زمینه را برای تحلیل دقیق‌تر ماهیت حقوقی اعتبارات اسنادی و جایگاه آن در نظام حقوق بانکی ایران فراهم می‌سازد و موجب ارتقای دقت در برداشت از مفاهیمی نظیر «تسهیلات اعتباری»، «تعهدات ارزی»، «ریسک بانکی» و «نقش اسناد» خواهد شد.

در نهایت، تأکید می‌شود که هدف این فصل، نه ارائه همه‌جانبه مباحث فنی، بلکه طرح و تبیین کلیاتِ راهبردی و مقدمه‌ای برای ورود به بحث‌های دقیق‌تر در فصول بعدی است. به همین جهت، از پرداختن به جزئیات مقررات و رویه‌های تخصصی خودداری شده و تمرکز اصلی بر شفاف‌سازی مفاهیم و ساختارهای کلیدی قرار گرفته است تا خواننده با دیدی جامع، بتواند در ادامه مسیر، مباحث تخصصی‌تر مرتبط با تسویه اعتبارات اسنادی، مدیریت ریسک، نوسانات ارزی و تفسیر مقررات موضوعه را با درک صحیح‌تری دنبال کند.

بخش اول)
تعریف اعتبارات اسنادی و انواع آن و عقود مرتبط با اعتبارات اسنادی

اعتبارات اسنادی، به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم و پرکاربرد در حوزه بانکداری تجاری و تسویه معاملات بین‌المللی، واجد ماهیتی مرکب و چندلایه است که در تقاطع مفاهیم حقوقی، مالی و مقرراتی قرار می‌گیرد. پیش از ورود به مباحث تخصصی نظیر تحلیل جایگاه اعتبارات اسنادی در تقسیم‌بندی خدمات بانکی یا تسهیلات بانکی، نحوه تسویه در شرایط خاص نظیر سررسید گذشتگی یا بررسی اثرپذیری آن از تغییرات نرخ ارز و ضوابط نظارتی بانک مرکزی، ضروری است تصویری مفهومی و ساختاری از چیستی این ابزار، انواع متداول آن و بسترهای حقوقی حاکم بر گشایش و اجرای آن ارائه گردد.

فرایند گشایش اعتبار اسنادی، برخلاف ظاهر فنی و حسابداری آن، صرفاً یک عملیات بانکی ساده محسوب نمی‌شود، بلکه مبتنی بر زنجیره‌ای از تعاملات قراردادی و تعهدات متقابل میان ذی‌نفعان متعدد است. در این فرایند، بانک گشاینده به درخواست خریدار (متقاضی اعتبار)، تعهد می‌نماید در صورت ارائه اسناد منطبق با شروط مندرج در متن اعتبار، وجه مقرر را به فروشنده (ذی‌نفع اعتبار) پرداخت نماید. این تعهد، در ظاهر مستقل از قرارداد پایه میان خریدار و فروشنده است؛ اما در عمل، ارتباطی نظام‌مند با آن دارد که آثار حقوقی و مالی مهمی به دنبال دارد.

تحقق این فرایند، مستلزم درک دقیق از ترکیب عقودی آن است؛ زیرا اعتبارات اسنادی در ساختار خود متشکل از مجموعه‌ای از عقود و نهادهای حقوقی سنتی است که به‌صورت تلویحی یا تصریحی میان طرفین مختلف برقرار می‌شود. از جمله می‌توان به نهاد وکالت در اعطای اختیار گشایش اعتبار، ضمانت در تعهد بانک نسبت به پرداخت، بیع در قرارداد اصلی میان خریدار و فروشنده، حواله در انتقال وجه، اجاره در برخی حمل‌ونقل‌های مبتنی بر اعتبارات مدت‌دار و حتی صلح در برخی سازِکارهای